

UDK 911.3:312(497.12 "Maribor")

NEKATERI ELEMENTI RAZVOJA PREBIVALSTVA MARIBORA

Mirko Pak^{*}

Povzetek

Na podlagi analize gibanja števila prebivalstva in gospodinjstev v obdobju 1948-91 za mestni teritorij, predmestna in obmestna naselja so bili opredeljeni procesi demografskega razvoja makroregionalnega industrijskega središča Maribora.

Izvirno znanstveno delo. Urbana geografija, prebivalstvo, urbanizacija, Maribor.

SOME ELEMENTS OF POPULATION DEVELOPMENT IN MARIBOR

Abstract

Proceeding from the analysis of changes in the number of population and households on the territory of Maribor - the very city and its inner and outer suburban settlements - in the period 1948-91, we have defined processes of demogeographic development of this macroregional industrial center.

Original scientific paper. Urban Geography, Population, Urbanization, Maribor.

Uvod

Razvoj mestnega prebivalstva, ki je bil, kot sestavni element zgradbe mestnega prostora, v preteklosti mnogo bolj uravnotežen, doživlja v zadnjih desetletjih velike kvantitativne in kvalitativne spremembe. Na splošno sledimo v manj razvitih območjih koncentraciji in v razvitih dekoncentraciji mestnega prebivalstva. Razvoj urbano-ruralnega kontinuuma vodi v Zahodni Evropi h koncentraciji prebivalstva nekako v 25 km pasu izven sklenjeno pozidanega mestnega teritorija (Carter 1990). Sem se seli

^{*} Dr., red. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 61000 Ljubljana Aškerčeva 12,

mestno in podeželsko prebivalstvo. Zaradi zmanjšane priseljevanja v mesta iz obmestnih območij in povečanega razseljevanja iz mest, je tudi suburbanizacija vedno bolj odvisna od gostote mestnega prebivalstva (Drewett 1976).

Prebivalstvo mest ne upada le zaradi izseljevanja, temveč prav tako zaradi staranja in deloma tudi s tem povezanega manjšega naravnega prirastka. Takšni procesi so v različnih oblikah prisotni v večini evropskih, pa tudi naših mest. Gospodarsko cvetoča zahodnoevropska mesta in mesta vzhodnoevropskih držav, v tem ne kažejo bistvenih razlik. Se pa naglo poglobljajo razlike znotraj mestnih teritorijev, kjer se dosledno pojavlja naslednji model rasti števila prebivalstva: v večini mestnih četrti prebivalstvo upada in le v redkih, novejši stanovanjski gradnji namenjenih četrtih na obrobju mest, prebivalstvo hitreje narašča. Tak razvoj mestnega prebivalstva, za katerega je značilen dejavnik "notranja gostota" v pogledu stanovanjske funkcije, je seveda odvisen še od številnih drugih prebivalstvenih in gospodarskih dejavnikov (Lichtenberger 1986).

Podobne značilnosti demografskega razvoja doživlja Maribor, za katerega je bila pred leti ugotovljena, torej pred sedanjim gospodarskim nazadovanjem, gospodarska stagnacija zaradi prometne izoliranosti, kadrovske deficitarnosti ter seveda strukturne neustreznosti mariborskega gospodarstva in še posebej njegove industrije, ugotavlja v predgovoru h Kusovi publikaciji Ermin Kržičnik (Kus 1989). Prebivalstvo Maribora se naglo stara, priliv mladih generacij je vse manjši in na pragu 21. stoletja naj bi bilo mariborsko prebivalstvo, ob skromnih priselitvah in ob prenizki fertilitnosti, tudi že na pragu "demografske smrti" (Kus 1989). Podobne demografske in gospodarske razvojne značilnosti veljajo vse bolj tudi za širše vplivno območje mesta v okviru treh občin: Maribor, Pesnica in Ruše². To mestu z njegovimi predmestnimi in obmestnimi naselji ne nudi pogojev za bodoči ugodnejši demografski razvoj. Tudi raziskave o dnevnem gibanju delovne sile v mariborski občini silijo h takšnim sklepom (Kokole 1985), saj ne kažejo trendov njihovega zmanjševanja na račun trajnih selitev v Maribor (Kus 1986).

Dosedanja preučevanja demogeografske problematike Maribora so dokaj redka, posvečena predvsem širši regiji. Temeljitejša tovrstna študija je le magistrska naloga Zorana Kusa Demografske osnove dolgoročnega prostorskega razvoja Maribora na prehodu v 21. stoletje (Kus 1989 a), ki obravnava območje nekdanje velike občine Maribor v celoti. Posebej skromna je bera poleogeografskih študij mestnega prostora, med katere štejemo le raziskovanja socialno-ekonomske strukture mesta, njegovih predelov (Pak 1970; 1971) in industrijskega prebivalstva (Pak 1979; 1980).

² Občina Maribor, ki jo Zoran Kus obravnava v svoji publikaciji "Razvoj prebivalstva Maribora na prehodu v 21. stoletje", Maribor 1989, je bila 1982 leta razdeljena na 6 občin (Maribor-Pesnica, Pobrežje, Rotovž, Ruše, Tabor in Tezno), ki so bile združene v posebno družbeno-politično skupnost mesta Maribor. Leta 1990 so bile občine Maribor Pobrežje, Rotovž, Tabor in Tezno združene v občino Maribor.

Gibanje števila prebivalstva

Metodologija

Študija obravnava le en demografski segment iz širokega problemskega sklopa o zgradbi in razvoju mest. Vendar je ta segment, rast števila prebivalstva, sintetski odsev vseh elementov zgradbe mestnega organizma. Izbor predmeta obravnave je bil povsem pragmatičen, saj je to eden redkih dostopnih virov, ki ob globalnem vrednotenju procesa omogoča tudi prostorsko primerjavo znotraj mestnega teritorija in s širšim območjem. Prostorsko širjenje mesta in izginjanje ostre meje med mestom in podeželjem, je zahtevalo obravnavo tistih predmestnih in obmestnih naselij, ki oblikujejo širšo mestno aglomeracijo.

Razvoj števila prebivalstva na sklenjeno pozidanem mestnem teritoriju^{*} je obravnavan po statističnih okoliših, za katere so podatki dosegljivi in primerljivi za zadnja tri popisna leta: 1971, 1981 in 1991. Analiza je bila opravljena na naslednjih ravneh:

- a) po 57 popisnih okoliših^{**},
- b) za levi in desni breg Drave,
- c) levi breg Drave je bil razdeljen na dva predela:
 - na ožje mestno središče med Dravo in železniško progo,
 - ter na industrijsko Melje vzhodno od tod.Desni breg Drave je bil razdeljen na tri predele:
 - na osrednji del Tabora in Studencev,
 - Novo vas in Maribor Jug,
 - Tezno in Pobrežje z Brezjem.
- d) Trije od teh petih predelov so bili dalje razdeljeni na dva manjša predela:
 - ožje mestno središče na staro jedro in na ostalo širše območje na levem bregu Drave,
 - predel Tabora in Studencev je bil razdeljen na oba sestavna dela,
 - jugovzhodni del je bil razdeljen na Tezno ter na Pobrežje skupaj z Brezjem.

Tako je bil sklenjeno pozidani mestni teritorij razdeljen na naslednje število enot - 2 : 5 : 8. Vsi izbrani predeli na treh ravneh so do neke mere funkcijsko in zgradbeno enotni, a med seboj dokaj ločljivi. Osnovni meji potekata po Dravi v smeri V-Z ter po železniški progi v smeri S-J in sta bili vsestranski mejnici v razvoju mesta, kakršne v slovenskih mestih težko zasledimo. Drugo so naravne meje (tezenska terasa) ali tradicionalne meje mestnih predelov, med Studenci in Taborom, južno proti Novi vasi in

^{*} Sklenjeno pozidan teritorij Maribora, ki bo v nadaljnjem obravnavan, je v mejah statističnega naselja Maribor in šteje 1991 leta 105.431 prebivalcev.

^{**} Izmed vseh 57 statističnih okolišev, je samo statistični okoliš 51730 na skrajnem SZ mesta problematičen, saj izkazuje v obdobju 1971/81 kar 75,5 % zmanjšanje števila prebivalstva.

Mariboru Jug. Na levem bregu Drave je staro mestno jedro v okviru nekdanjega obzidja in danes načrtovanega območja sanacije, podaljšano na vzhodu.

Izven sklenjeno pozidanega mestnega teritorija so v proučevanje vključena tista naselja, ki jih je zajela intenzivna urbanizacija, predstavljajo spalna naselja v mestu zaposlenega prebivalstva in jih lahko štejemo že za mestno območje, tudi zaradi njihove neposredne funkcijske povezanosti z mestom. Ta naselja, od katerih so bili deli nekaterih Mariboru najbližjih naselij priključeni ožjemu mestu, so bila razdeljena v dve skupini:

- na 14 predmestnih naselij in *
- na 22 obmestnih naselij **.

Analiza gibanja števila prebivalstva in gospodinjstev je bila opravljena v glavnem za obdobje 1971-91, za predmestna in obmestna naselja pa tudi za obdobje 1948-91.

Demogeografski razvoj v ožjem vplivnem območju Maribora

Soodvisnost razvitosti Maribora z razvitostjo njegovega vplivnega območja v obsegu občine je izrazita. Gospodarski stagnaciji in v zadnjem času nazadovanju, je sledil tudi prebivalstveni razvoj. Že Kus ugotavlja, da je v preteklem 25 letnem obdobju rodnost na območju nekdanje velike občine Maribor upadla za 40 %, v Sloveniji pa za okrog 30 % in da je priseljevanje v Maribor skromno, komaj okrog 200 oseb letno. Zato je prebivalstvo naraščalo vedno počasneje, tudi v večjih in prometno najbolj dostopnih krajih, predvsem pa je nazadovalo v manjših in v prometno bolj oddaljenih naseljih (Kus 1989). Na teritoriju sedanjih občin Maribor, Pesnica in Ruše, je prebivalstvo naraščalo v obdobju 1971-81 še za 8,1 %, v zadnjih desetih letih pa le še za 0,6 % (Pak 1987). Prebivalstvo na območju sedanje občine Maribor je sicer naraščalo v obdobju 1961-71 še hitreje, toda že v naslednjem desetletju je s 7,8 % naraščalo počasneje, v obdobju 1981-91 pa je celo nazadovalo. Tako tudi Kusova trditev, da se je v občini Maribor izoblikovalo obsežno jedro intenzivnega naraščanja števila prebivalstva z Mariborom kot središčem ter na Dravskem polju in na sever proti Šentilju, ne drži več povsem (Kus 1989). V resnici gre le še za posamezna, toda največja podeželska naselja v obmestju Maribora in za pas naselij v Dravski dolini na desnem bregu Drave v občini Ruše. Tudi število stanovanj, ki je najočitnejši kazalec urbanizacije in še posebej suburbanizacije, kaže z 8,5 % eno najmanjših povečanj med slovenskimi občinami.

Primerjava rasti števila prebivalstva v mestu, predmestnih in obmestnih naseljih kaže

* Celestina, Dogoše, Kamnica, Košaki, Limbuš, Malečnik, Miklavž, Pekre, Počehova, Razvanje, Ribniško selo, Vinarje, Za Kalvarijo, Zrkovci.

** Bohova, Brestrnica, Ciglenca, D. Počehova, Dragučova, Dvorjane, Hrastje, Hrenca, Jelovec, Laznica, Meljski hrib, Metava, Nebova, Pekel, Rogoza, Rožpoh, Sp. Hoče, Sp. Duplek, Trčova, Vodole, Zg. Hoče, Zg. Duplek.

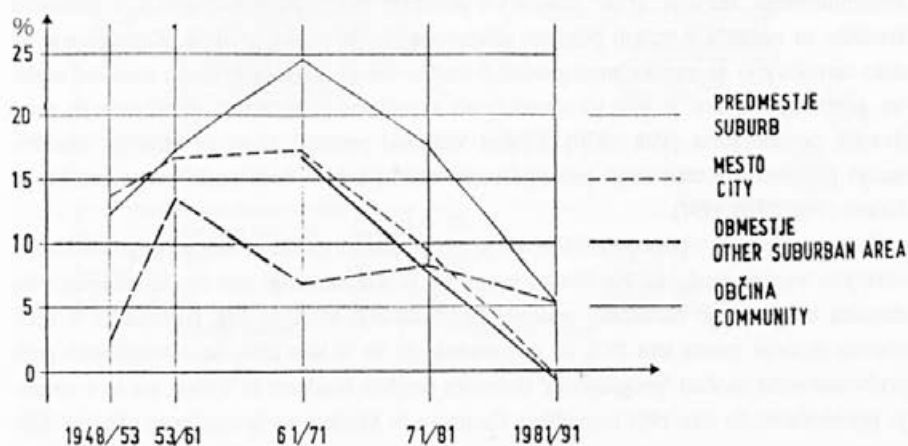
urbanizacijske trende, ki so bili praktično vseskozi usmerjeni v najbližja predmestna naselja. Ta so podobno kot obmestna naselja, spalna naselja mariborske delovne sile. Samo prva povojna leta je prebivalstvo Maribora najhitreje naraščalo, potem pa je v razvoju vse bolj zaostajalo za predmestnimi naselji.

Povprečno letno gibanje števila prebivalstva

Območje	1948/53	1953/61	1961/71	1971/81	1981/91
Maribor	2,6 %	2,1 %	1,7 %	0,9 %	-0,1 %
Predmestna nas.	2,4 %	2,1 %	2,4 %	0,8 %	0,5 %
Obmestna nas.	0,5 %	1,7 %	0,7 %	0,8 %	0,1 %
Skupaj	1,3 %	2,0 %	1,7 %	1,0 %	0,0 %

Delež prebivalstva v posameznih območjih						
Območje	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Maribor	79,3 %	80,2 %	80,5 %	80,8 %	80,4 %	79,8 %
Predmestna nas.	8,5 %	8,6 %	8,6 %	9,2 %	9,8 %	10,3 %
Obmestna nas.	12,2 %	11,2 %	10,9 %	10,0 %	9,8 %	9,9 %
Skupaj	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

RAST PREBIVALSTVA 1948—1991
POPULATION GROWTH 1948—1991

Slika 1

Okrog sklenjeno pozidanega mestnega teritorija se je oblikoval obroč urbaniziranih naselij, v katerega so bile usmerjene selitve s podeželja in iz mesta. Predmestna naselja so dosegla višek prebivalstvene rasti s 24,5 % v obdobju 1961/71, podobno v Mariboru, vendar le s 17,3 %, obmestna naselja pa s 13,5 % v obdobju 1953/61. Močnejši povojni razvoj gre nedvomno tudi na račun visokega naravnega prirastka prebivalstva na podeželju. Opisanemu gibanju števila prebivalstva je ob splošnih gospodarskih dejavnikih in ob prebivalstvenih tokovih botrovalo predvsem naslednje: gradnja stanovanjskega naselja Maribor Jug v zadnjih desetih letih, višje vrednotenje nekaterih tradicionalno manjvrednih, predvsem "delavskih predelov" na desnem bregu Drave, kar je sprožilo množično individualno gradnjo. Dalje sanacija starega mestnega jedra in nekaterih drugih delov mesta, ki so postali bivalno zelo privlačni, vztrajanje prebivalstva na podeželju ali celo vračanje na podeželje ter seveda drugačno vrednotenje kmetijskega zemljišča, kar je predvsem na najbolj ugodnih ravnih površinah v obmestju gradnjo močno zavrlo.

Gibanje števila prebivalstva Maribora v obdobju 1971/91

V Mariboru se je prebivalstvo v zadnjem desetletju zmanjšalo za 0,7 %, več kot v celotni občini⁷, medtem ko je bilo gibanje v obeh dvajsetletnih obdobjih 1961/81 in 1971/91 nekoliko ugodnejše v mestu.

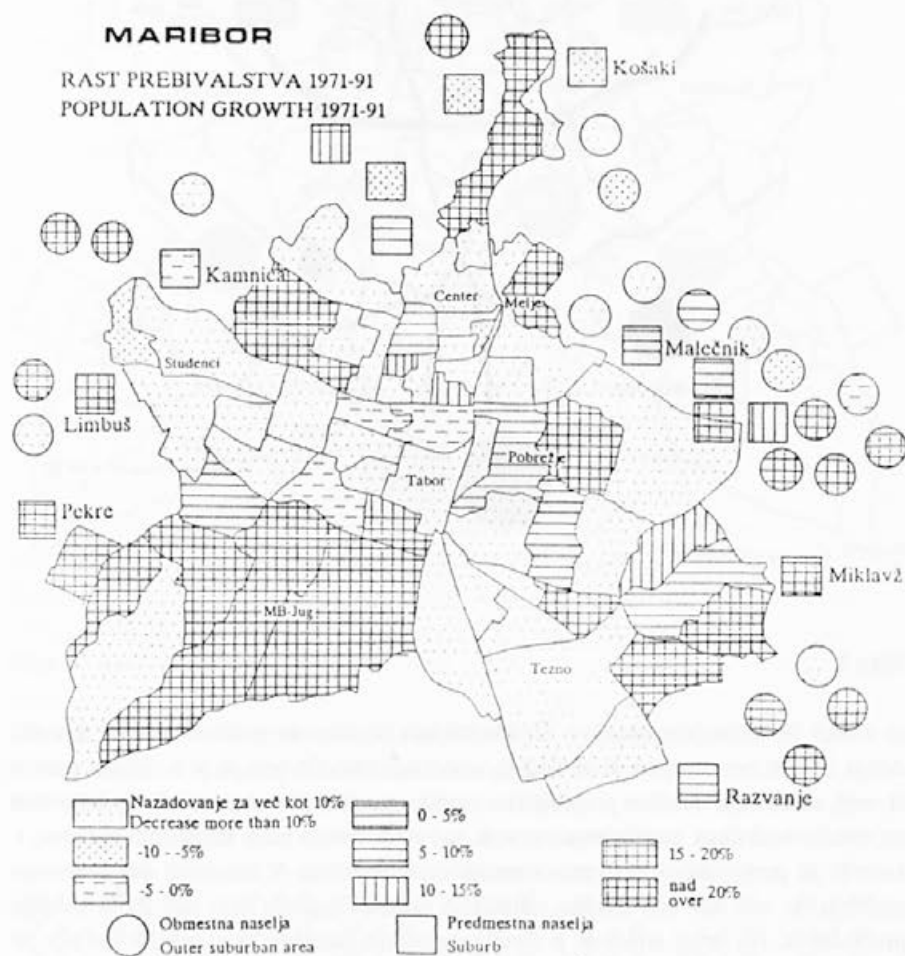
Takšen razvoj števila prebivalstva močno odseva tudi v razlikah znotraj mestnega teritorija, kjer se uveljavljajo naslednji osnovni trendi: večja se število statističnih okolišev in njihova skupna površina kjer število prebivalstva nazaduje. Takšna območja se sklenjeno širijo iz mestnega središča proti obrobju; število prebivalstva se najbolj povečuje v nekaterih robnih mestnih predelih. Prebivalstvo nazaduje večinoma v predelih kontinuiranega razvoja in še posebej v primerih močnejše terciarizacije v mestnem središču in narašča v redkih predelih pospešene stanovanjske gradnje. Zmanjšujejo ali celo izenačujejo se razlike med predeli s tradicionalno povsem različno socialno sestavo prebivalstva, kot je bilo to opredeljeno v socialno-geografskih raziskovanjih pred dvema desetletjema (Pak 1970). Tipični "delavski predeli", ki so za Maribor značilni, imajo podoben ali celo enak prebivalstveni razvoj kakor "meščanski" na levem bregu Drave (Pak 1990; 1991).

V dvajsetletnem obdobju 1971/91 se je prebivalstvo mesta na obeh bregovih Drave razvijalo močno različno. Na levem bregu se je nazadovanje ves čas stopnjevalo, na desnem bregu pa je naraščalo, posebej zaradi naselja Maribor Jug. Razlika 25 % med obema deloma mesta leta 1971, se je povečala na 38 % leta 1991. Še v šestdesetih letih prebivalstveno močno "progresivna" delavska predela Studenci in Tabor, sta se v razvoju prebivalstva že leta 1981 izenačila s Centrom in Meljem na levem bregu Drave. Ker

⁷ V obsegu sedanje občine Maribor.

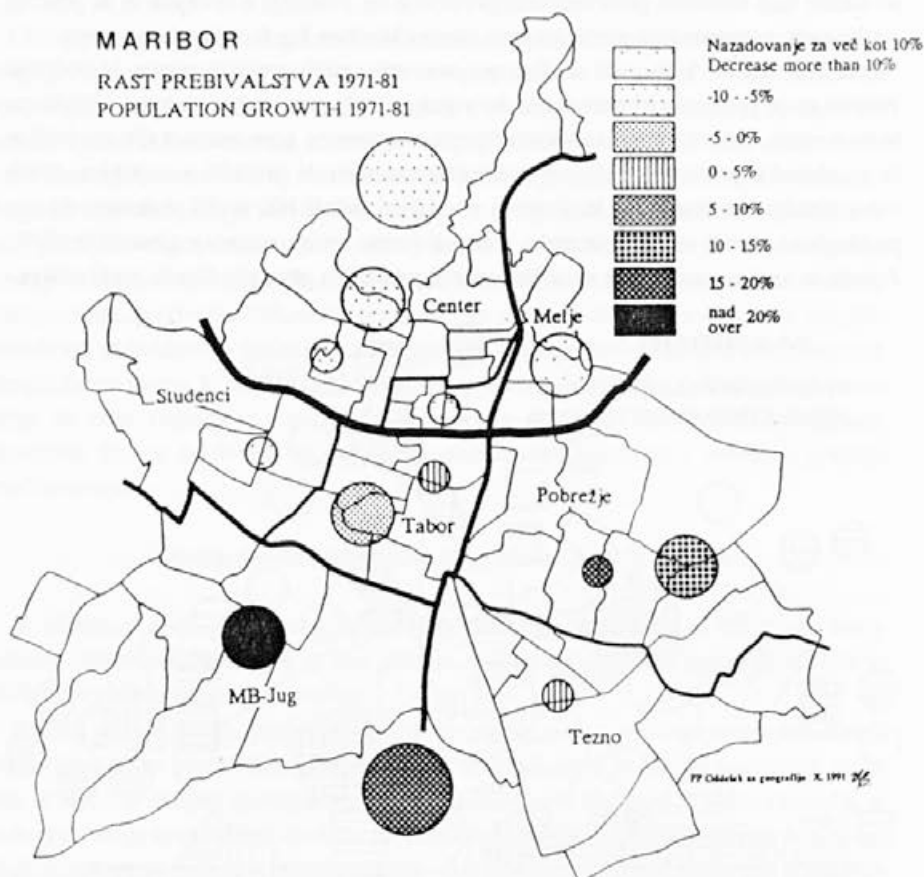
so takšne tudi tendence prebivalstvenega razvoja na Pobrežju z Brezjem in še posebej na Tezнем, koncentracija prebivalstva v naselju Maribor Jug še toliko bolj izstopa.

Podobne trende kaže tudi analiza po osnovnih osmih predelih mesta. V obdobju 1971/81 se je prebivalstvo pomnožilo še v polovici (4) predelov, v obdobju 1981/91 pa le še v enem. Zaradi visoke koncentracije prebivalstva na jugu mesta, kaže leta 1991 le še to območje pozitivni koeficient prebivalstvene rasti. V predelih z najvišjimi deleži industrijskega prebivalstva, še posebej z visokimi deleži NK in PK delavcev, število prebivalstva zaradi staranja in nizke rodnosti vedno hitreje nazaduje (Pak 1971; 1979). Pokaže se visoka soodvisnost med "delavskimi predeli" in gibanjem števila prebivalstva.

Slika 2

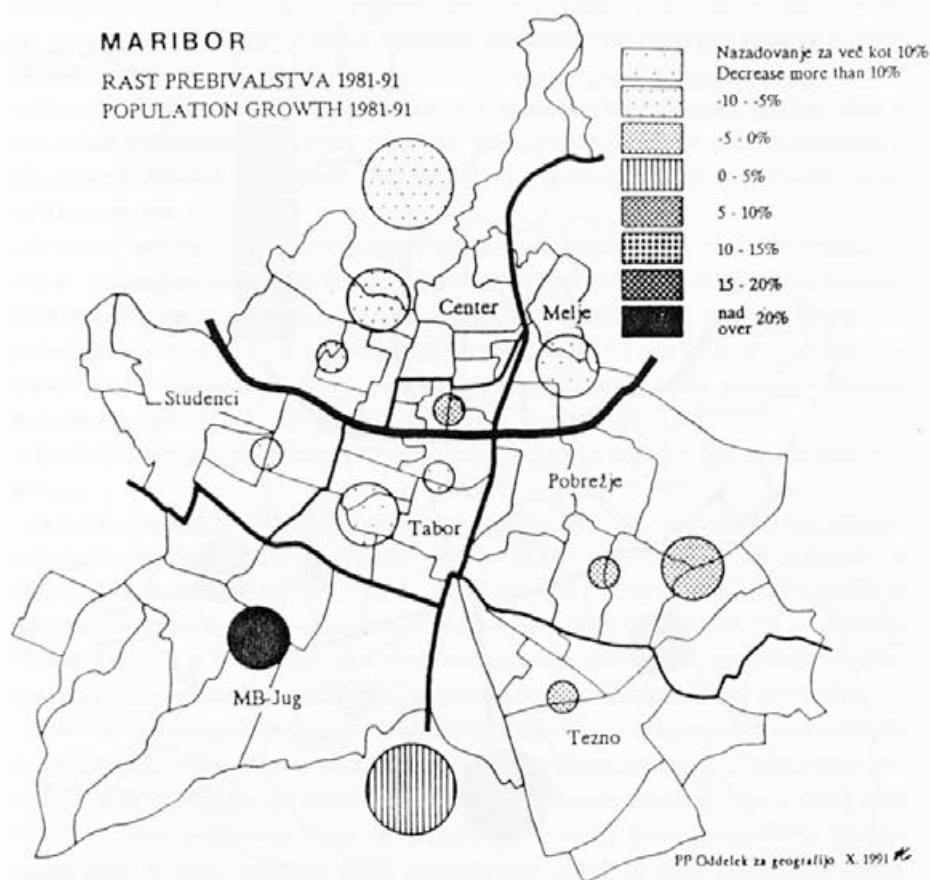
Podrobnejša analiza rasti števila prebivalstva po statističnih okoliših daje še bolj zdi-ferencirano in poglobljeno podobo. Prebivalstvo je v vsem obdobju 1971/91 nazadova-

Slika 3

lo v 64,9 % statističnih okolišev. Število takšnih okolišev se je od 33 ali 57,8 % v obdobju 1971/81 povečalo na 41 ali 75,3 % v obdobju 1991. Ob tem pa je v več kot polovici vseh statističnih okolišev prebivalstvo nazadovalo celo za več kot 10 %. To kaže tudi na trende bodočega negativnega razvoja, saj se je število tistih statističnih okolišev, v katerih je prebivalstvo ekstremno nazadovalo, povečalo. V celotnem dvajsetletnem obdobju je več kot ena tretjina statističnih okolišev izgubila celo nad 20 % svojega prebivalstva. Na drugi strani se je število statističnih okolišev, ki so beležili več kot 20 % povečanje števila prebivalstva, prepolovilo.

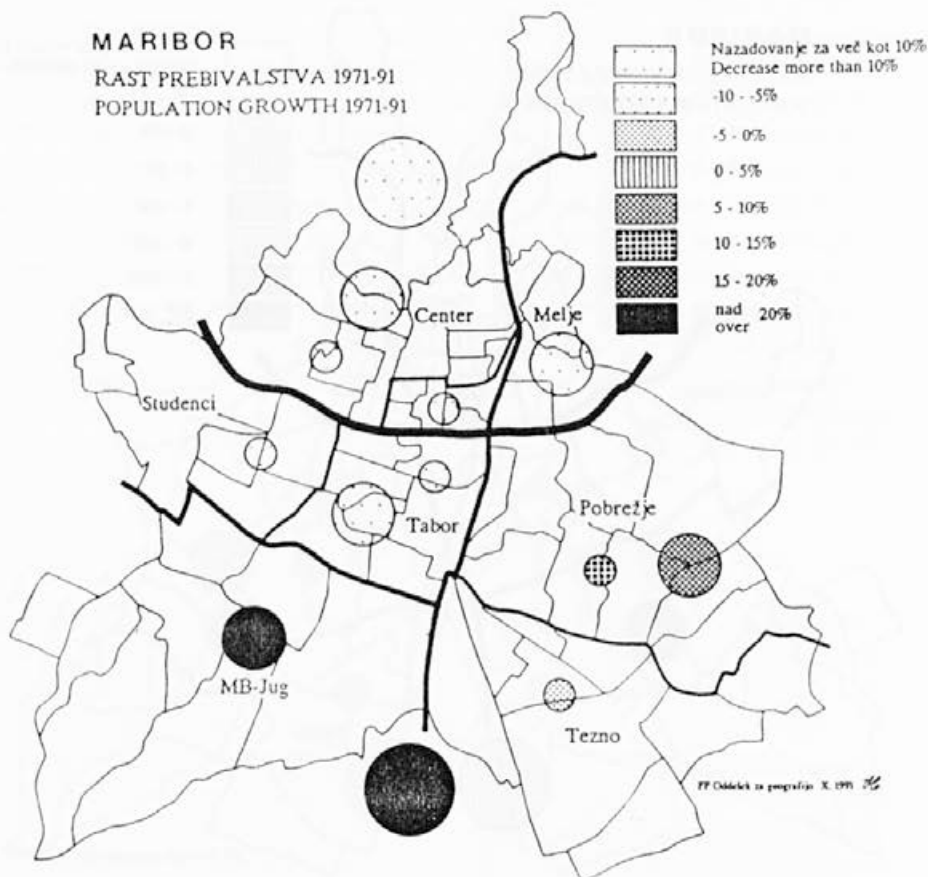
Na levem bregu Drave se je oblikovalo obsežno sklenjeno območje močnega nazadovanja števila prebivalstva, kar je med drugim tudi posledica spremembe namembnosti prostora, bodisi za potrebe sekundarnega sektorja v Melju, ali terciarnega v mestnem središču.

Slika 4

Gibanje prebivalstva Maribora v obdobju 1971/91

Gibanje števila prebivalstva	Delež statističnih okolišev					
	1971/81		1981/91		1971/91	
		kumulativa		kumulativa		kumulativa
< -10 %	35,1 %	35,1 %	50,9 %	50,9 %	56,1 %	56,1 %
-10,1 - -5,0 %	17,4 %	52,5 %	17,4 %	68,3 %	3,5 %	59,6 %
- 5,0 - 0,0 %	5,3 %	57,8 %	7,0 %	75,3 %	5,3 %	64,9 %
0,1 - 5,0 %	5,3 %	63,1 %	5,3 %	80,6 %	5,3 %	70,2 %
5,1 - 10,0 %	7,0 %	70,1 %	1,7 %	82,3 %	1,7 %	71,9 %
10,1 - 15,0 %	5,3 %	75,4 %	7,0 %	89,3 %	5,3 %	77,2 %
15,1 - 20,0 %	7,0 %	82,4 %	3,5 %	93,8 %	1,7 %	88,9 %
> 20 %	17,4 %	100,0 %	7,0 %	100,0 %	21,0 %	100,0 %

Slika 5

Iz tega sklenjenega območja lahko izločimo samo štiri predele z naraščanjem števila prebivalstva: skrajno zahodno obrobje zaradi blokovne gradnje, Počehovo in južni del Košakov zaradi individualne gradnje in predeli v središču z najnovejšimi sanacijskimi posegi.

Tudi na desnem bregu Drave so se v zadnjih dvajsetih letih pomnožili predeli, v katerih je število prebivalstva nazadovalo. To so jedro Tabora vse do Maribor Jug, Studenci skoraj v celoti, večina Tezna in nekateri deli Pobrežja. Ker izven mestnega jedra in industrijskega Melja ni bilo občutnejših sprememb funkcionalne narave, je takšen prostorski razvoj števila prebivalstva v zadnjih dvajsetih letih posledica negativnega naravnega prirastka in negativnega selitvenega salda. S tem je povezano staranje prebivalstva, kar je še posebej prizadelo tipične "delavske predele" (Pak 1991). Sondni študiji dveh "delavskih predelov" na Studencih in na Pobrežju sta pokazali izredno neugoden

prebivalstveni razvoj, neugodno sestavo (starostno, poklicno, izobrazbeno itd.), ravnanje prebivalstva v okolju in vsako odsotnost pomembnejših razvojnih tendenc (Oman 1991; Arh 1991).

Za več kot 50 % se je število prebivalstva v celotnem dvajsetletnem obdobju zmanjšalo v Melju, na zahodnem robu mestnega jedra, v delu Košakov, jedru Studencev, v železničarski koloniji, ob Nasipni ulici na Pobrežju in ob zahodnem delu Ptujске ceste na Tezmem.

Positivni trend v razvoju števila prebivalstva na desnem bregu Drave lahko ugotovimo le v treh predelih: obsežnem predelu Maribor Jug, ter v manjših predelih enodružinskih in vrstnih hiš na skrajnem vzhodnem robu Tezna ter na Pobrežju vzhodno od pokopališča, z novejšo blokovno in individualno gradnjo. Ta predel, imenovan Maribor Vzhod, je predviden za drugo najboljše območje stanovanjske gradnje v Mariboru, ki naj bi zajela skoraj vse Pobrežje z Brezjem vred (ZUM 1977).

V celoti doživljata dobri dve tretjini mestnega teritorija nazadovanje števila prebivalstva.

Nekoliko ugodnejši razvoj s podobnimi kvantitativnimi in prostorskimi tendencami doživljajo tudi gospodinjstva. Njihovo število se je v obdobju 1971/91 povečalo za 17,7%, toda v obdobju 1981/91 je le še stagniralo. Kar v 59,6% statističnih okoliših je tudi število gospodinjstev nazadovalo, med letoma 1971/81 v 40,3% in v obdobju 1981/91 kar v 73,6%. Sicer pa je v vseh treh obdobjih okrog 75% statističnih okolišev izkazovalo podpovprečno rast števila gospodinjstev, podobno kot števila prebivalcev.

Podobno kot drugod, se je tudi v Mariboru število članov na gospodinjstvo zmanjšalo od 2,9 na 2,75 leta 1981 in na 2,67 oseb leta 1991. Zmanjšalo se je v vseh osmih predelih Maribora. Analiza po statističnih okoliših je pokazala naslednje: visok delež statističnih okolišev z relativno "velikimi" gospodinjstvi (nad 3 člane je imelo kar 32% gospodinjstev) in nizek odstotek malih gospodinjstev leta 1971; visok delež malih gospodinjstev (nad 50%) do 2,7 članov in komaj 14% gospodinjstev z več kot 3 člani leta 1981; ter visok delež malih gospodinjstev (45%) in le 5,2% velikih gospodinjstev leta 1991. Najnovejše razvojne težnje kažejo na zmanjševanje razlik med statističnimi okoliši, o čemer govori tudi dejstvo, da se je v obdobju 1981/91 število gospodinjstev članov povečalo kar v 20 statističnih okoliših in desetletje poprej le v desetih. Na splošno pa so v predelih z visokim deležem starega prebivalstva predvsem v mestnem jedru in v nekaterih "delavskih predelih", tudi najmanjša gospodinjstva s trendi nazadovanja.

Demografski razvoj predmestnih naselij

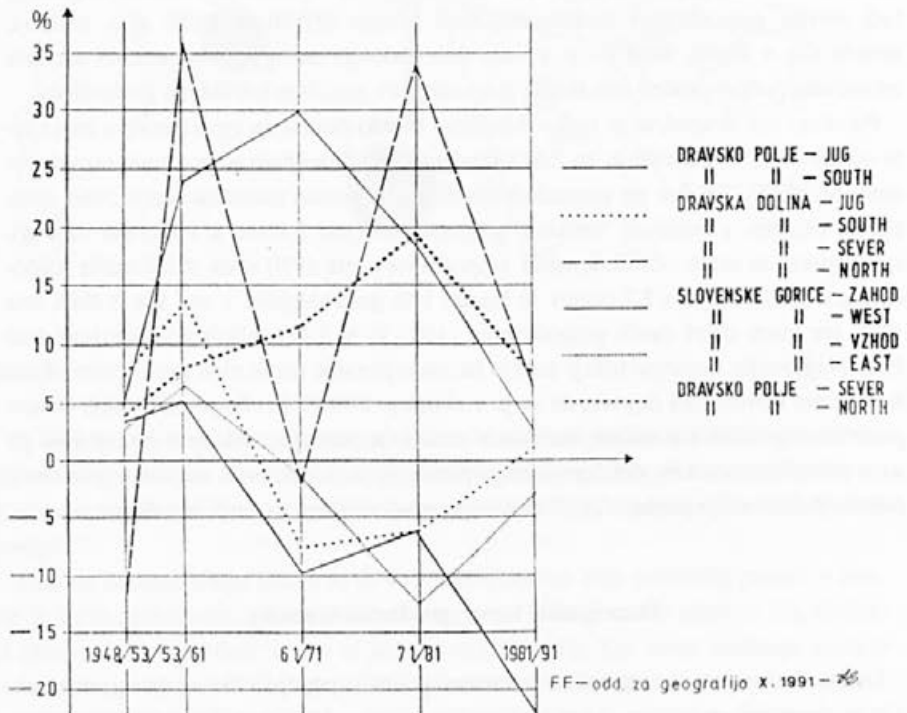
Da sta dostopnost in razpoložljive zazidalne površine pogoj za razvoj mest, predmestnih in obmestnih naselij, se je pokazalo tudi v primeru Maribora. Za območje njegove širše regije pa je to potrdila tudi pred leti opravljena študija po metodologiji D. J. Bogua (1950) (Pak 1972). Podobno ugotavlja v svoji študiji tudi Kus, in sicer neugoden prebivalstveni razvoj v naseljih na Kozjaku, Pohorju in v Slovenskih goricah, pa tudi v

nekaterih na Dravskem polju, medtem ko so kraki ugodnejšega razvoja ob glavnih prometnicah ter v Mariboru najbližjih naseljih (Kus 1989).

Glede na to so si trendi razvoja števila prebivalstva predmestnih in obmestnih naselij Maribora podobni, saj se na splošno mnogo hitreje razvijajo naselja ob glavnih prometnicah in na ravnem zemljišču. Obratno pa prebivalstvo večine naselij na gričevnatem obrobju nazaduje. Hitreje se praviloma razvijajo večja naselja. Tako so se hitreje razvijala predmestna in obmestna naselja na desnem kot na levem bregu Drave. Prebivalstvo predmestnih naselij na levem bregu Drave je v povojnem obdobju naraščalo trikrat počasneje kot na desnem bregu, v obmestnih naseljih pa dvakrat hitreje.

V obdobju 1971/81 je prebivalstvo predmestnih naselij na levem bregu Drave celo nazadovalo, tako kot v obmestnih naseljih v obdobju 1961/71 in 1981/91. Težišče urbanizacije se je že po letu 1953 prestavilo na desni breg Drave. Medtem ko je leta 1948 živelo na desnem bregu Drave 58% prebivalstva predmestnih naselij, je bil ta delež leta 1991 71,3%, medtem ko se je delež prebivalstva obmestnih naselij na desnem bregu Drave povečal od 28,4% na 37,2%.

RAST PREBIVALSTVA V OBMESTNIH NASELJIH POPULATION GROWTH IN OTHER SUBURBAN AREA

Slika 6

V kolikor predmestna naselja, glede na njihov položaj, združimo v tri skupine, na vzhodno na Dravskem polju in pod južnim robom Slovenskih goric, na zahodno v Dravski dolini ter na severno na pobočjih Slovenskih goric, dobimo naslednje razvojne značilnosti: vse do leta 1971 so najhitreje rasla predmestna naselja na prometno in prostorsko najbolj ugodnem vzhodnem obrobju, po tem letu pa naselja v Dravski dolini. Mnogo počasnejši je bil razvoj prebivalstva predmestnih naselij na severnem obrobju mesta. Ta beležijo v dvajsetletnem obdobju 1971/91 celo nazadovanje števila prebivalstva na račun obdobja 1971/81. Najhitreje je prebivalstvo naraščalo v največjih, centralnih in izrazito imigracijskih naseljih Dogoše, Miklavž, Limbuš, Pekre.

Demografski razvoj obmestnih naselij

Obmestna naselja, v katerih je prebivalstvo naraščalo približno dvakrat počasneje kot v predmestnih, smo uvrstili v šest skupin: tista na vzhodnem obrobju mesta na Dravskem polju, pod JV robom Slovenskih goric, na S in J bregu v Dravski dolini ter na Z in V obronkih Slovenskih goric. Po letu 1961 je prebivalstvo obmestnih naselij v Slovenskih goricah v glavnem nazadovalo. Dostopnost je tukaj najbolj problematična, primanjkuje za gradnjo primernih zemljišč in ob razpršeni poselitvi je problematična tudi infrastrukturna opremljenost. V ta naselja je priseljevanje najmanjše.

Izmed ostalih skupin obmestnih naselij kažejo konstantno občutnejše povečanje števila prebivalstva le tista na Dravskem polju ter deloma na levem bregu Drave v Dravski dolini. Razvojni trendi so pri posameznih skupinah naselij iz obdobja v obdobje različni in točno eno tretjino vseh obdobjnih gibanj prebivalstva je negativnih. Na skromen razvoj obmestnih naselij kaže tudi to, da je v zadnjem obdobju kar polovica teh naselij prebivalstvo izgubljala in da je vse povojno obdobje prebivalstvo naraščalo le v naseljih na Dravskem polju. Podobno kot v predmestnih naseljih, se je prebivalstveni razvoj močno upočasnil po letu 1981.

Sklep

Maribor odseva vse značilnosti in tudi posebnosti demografskega razvoja mariborske regije in severovzhodne Slovenije v celoti. Te pa so med drugim tudi zaostajanje za demografskim razvojem Slovenije. Leta 1971 je delež prebivalstva severovzhodne Slovenije v republiškem prebivalstvu znašal 25,7 %, od leta 1981 ko je bil 25,8 % pa se je zmanjšal na 24,9 % leta 1991. Zaostajala je tudi v oblikovanju strukture prebivalstva urbane družbe, ki je bilo ugotovljeno v strukturi preobrazbi po njegovi šolski izobrazbi, socialni mobilnosti in socialni strukturi (Klemenčič 1979).

Sklenjeno pozidani teritorij Maribora je v zadnjem desetletju celo izgubil 0,7 % svojega prebivalstva, v predmestnih naseljih se je prebivalstvo povečalo za 19 oseb in v obmestnih je nazadovalo za 0,5 %. Ker tudi širše obmestje ne kaže kaj več kot stagnacijo, je prebivalstveni razvoj Maribora v celoti in v regionalnem pogledu neugoden. Ker se takšne tendence, ki so značilne za gospodarsko nazadujoča območja, pogloblja-

jo, so Kusove ugotovitve o kritični fertilnosti, demografskem staranju in drugih neugodnih razvojnih trendih, povsem na mestu (Kus 1989).

Podoben prebivalstveni razvoj doživlja samo mesto v celoti in v svojih posameznih delih. V obdobju 1971/81 je prebivalstvo nazadovalo v 23 statističnih okoliših, v obdobju 1981/91 pa kar v 42 in v dvajsetletnem obdobju v 34. Sklenjeno območje teh se vedno bolj širi tudi v predmestna in obmestna naselja, posebej v Slovenske gorice. Na ta način se v samem mestu zmanjšuje gostota prebivalstva, krepi se le v nekaterih obrobni predelih. Mariborsko prebivalstvo, ki se je v preteklosti razvijalo močno v povezavi z delovnimi mesti, takega razvoja ne kaže več. Ob tem pa se vedno bolj odpira problem socialnogeografske sestave mesta kot elementa celotne mestne zgradbe.

Literatura in viri

- Arh, A., 1990: Socialnogeografska analiza mestnega predela KS Heroja Vojka. seminarska naloga na PF, Maribor.
- Bogue, D. J., 1950: The structure of the Metropolitan Community, A Study of Dominance and Subdominance. Michigan.
- Carter, H., 1990: Urban and Rural Settlements. London and New York.
- Drewett, R., Goddard, J., Spence, N., 1976: Urban Britain, Beyond Containment. Urbanization and Counterurbanization, Urban Affairs Annual Reviews, 11.
- Klemenčič, V., 1979: Problemi prebivalstva v socialnogeografskem razvoju mariborske regije v primerjavi s celotno Slovenijo. Mariborsko Podravje, 127-140, Maribor.
- Kokole, V., 1985: Medobčinske dnevne migracije v Sloveniji - ob analizi razvojnih možnosti. IB - revija za planiranje, št. 1, XIX, 14-24, Ljubljana.
- Kus, Z., 1986: Demografski razvoj mariborskih občin do leta 2000. IB - revija za planiranje, št. 4-5, XX, 36-39, Ljubljana.
- Kus, Z., 1989: Demografske osnove dolgoročnega prostorskega razvoja Maribora ob prehodu v 21. stoletje. magistrska naloga, FF Ljubljana, Maribor.
- Lichtenberger, E., 1986: Stadtgeographie. Stuttgart.
- Oman, M., 1990: Socialnogeografska preobrazba mestnega predela KS Heroja Ščercerja. seminarska naloga na PF, Maribor.
- Pak, M., 1970: Notranja regionalna diferenciacija v mestih Slovenije - na primeru Ljubljane in Maribora. Biro za regionalno prostorsko planiranje, 19, Ljubljana.
- Pak, M., 1971: Socialnogeografska diferenciacija u gradovima Slovenije. Geographica Slovenica, 1, 147-172, Ljubljana.
- Pak, M., 1972: Transformacija vanguardskih naselja u gravitacionom području Maribora. Zbornik na jugoslovanskiot simpozium na problemite na selskite naselbi i zemjodelsko-to proizvodstvo, 159-168, Skopje.
- Pak, M., 1979: Prostorski problemi Maribora s posebnim ozirom na industrijsko delovno silo. Mariborsko Podravje, 53-63, Maribor.
- Pak, M., 1980: Industrijska delovna sila v prostorski strukturi Maribora. Geographica Slovenica, 10, 37-53, Ljubljana.

Pak, M., 1987: Nekateri elementi zgradbe in ustroja mestnega središča Maribora. ČZN 58, I, 3-20, Maribor.

Pak, M., 1990: Problematika delavskih predelov kot element mestne zgradbe s posebnim ozirom na Maribor. Urejanje prostora 2, 20-22, Ljubljana.

Pak, M., 1991: Socialnogeografska problematika "delavskih predelov" v zgradbi industrijskih središč. na primeru Maribora, ČZN 62, I, 15-24, Maribor.

Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 31.3.1981. Zavod za statistiko SR Slovenije.

Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji 31.3.1991, Zavod Republike Slovenije za statistiko.

Urbanistični načrt mesta Maribor, ZUM, Maribor 1977.

SOME ELEMENTS OF POPULATION DEVELOPMENT IN MARIBOR

Mirko Pak

Summary

Maribor, being a macroregional center of the northeast Slovenia and an old industrial center, have been suffering from stagnation in economy, and consequently, an unfavourable demographic development. Ageing of the population is rapid, its natural increase is under the Slovene average, and the immigration is minimal (appr. 200 persons per year). The total catchment area of Maribor is undergoing a similar demogeographic development.

The study deals with changes in the number of population and households in the city itself and its inner and outer suburban settlements in the period 1948-91.

While after the World War II, the most rapid growth of population occurred in the very city of Maribor, the population development in later periods was faster in its suburban settlements which have become by now residential areas to the population employed in the city. The most intense increase of population in inner suburban settlements occurred between the years 1961 and 1991, i.e. by 24.5 %, and in the very city of Maribor, by 17.3 %. The fastest population growth in the outer suburban settlements occurred in the period 1953-61, i.e. 13.5 %. Such development of population growth was, above all, the result of the following facts: the construction of a big residential settlement in the last fifteen years, re-evaluation of certain areas, mostly working class districts, which had traditionally been of inferior quality, reconstruction of the old town nucleus, staying of population in rural areas, and rise in the value of rural land, which has stopped the construction of residential buildings on the plains to a great extent.

The following trends in population development have become evident through a detailed analysis of the urban territory: areas where population is in decline are becoming more and more numerous and their total area has increased; such areas are spreading radially from the urban center; the most intense growth of population is

evident in the so far thinly inhabited marginal areas; the population has particularly declined in the demographically very favourable working-class districts. In the period 1971-81 the population declined in 57 % of statistically controlled districts, and in the period 1981-91 in as much as 75 % of such districts, and in 51 % of these districts the decline was higher than 10 %. The patterns of former spatial link between population and industrial working posts have disappeared.